SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(1)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

QADIMGI KUSHON DAVLATI NUMIZMATIKASI VA UNING O‘ZBEKISTON QADIMGI TARIXINI O‘RGANISHDAGI AHAMIYATI

Narkulova Zulayxo Abdusamatovna

Termiz arxeologiya muzeyi

ilmiy xodimi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qadimgi Kushon davlatining numizmatika fani rivoji va Markaziy Osiyo tarixini o‘rganishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Kushon hukmdorlari-Kujula Kadfiz, Vima Takto, Vima Kadfiz va Kanishka davrida zarb etilgan tangalarning asosiy xususiyatlari, ulardagi tasvirlar, yozuvlar, metall tarkibi va vazn standartlarining tarixiy manba sifatidagi imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, tanga ma’lumotlarining epigrafik va arxeologik dalillar bilan o‘zaro bog‘liqligi, Kushon pul tizimining rivojlanishi, mintaqalararo savdo aloqalari hamda Surxondaryo vohasidagi arxeologik yodgorliklarni o‘rganishdagi o‘rni k‘’rib chiqiladi. Tadqiqotda numizmatik materiallarni tarixiy-qiyosiy tahlil qilish va ularni boshqa manbalar bilan solishtirish usullaridan foydalaniladi.

Kalit so‘zlar: Kushon davlati, numizmatika, Kujula Kadfiz, Vima Takto, Vima Kadfiz, Kanishka, Rabatak bitigi, tanga zarbi, pul muomalasi, Surxondaryo, Dalvarzintepa, qadimgi tarix.

Аннотация. В данной статье анализируются развитие нумизматики древнего Кушанского государства и её значение в изучении истории Центральной Азии. Рассматриваются основные особенности монет, чеканившихся в период правления кушанских правителей — Куджулы Кадфиза, Вимы Такто, Вимы Кадфиза и Канишки, а также историко-источниковедческие возможности их изучения с точки зрения изображений, надписей, металлического состава и весовых стандартов. Кроме того, освещаются взаимосвязь нумизматических данных с эпиграфическими и археологическими свидетельствами, развитие денежной системы Кушанского государства,

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

межрегиональные торговые связи и значение нумизматических материалов для изучения археологических памятников Сурхандарьинского оазиса. В исследовании используются методы историко-сравнительного анализа нумизматических материалов и их сопоставления с другими историческими источниками.

Ключевые слова: Кушанское государство, нумизматика, Куджула Кадфиз, Вима Такто, Вима Кадфиз, Канишка, Рабатакская надпись, чеканка монет, денежное обращение, Сурхандарья, Дальверзинтепе, древняя история.

Abstract. This article analyzes the development of numismatics in the ancient Kushan Empire and its significance for the study of Central Asian history. It examines the main characteristics of coins minted during the reigns of Kushan rulers Kujula Kadphises, Vima Taktu, Vima Kadphises, and Kanishka, highlighting their potential as historical sources through their imagery, inscriptions, metal composition, and weight standards. The article also explores the relationship between numismatic data and epigraphic and archaeological evidence, the development of the Kushan monetary system, interregional trade relations, and the importance of coin finds in the study of archaeological sites in the Surkhandarya oasis. The research employs historical-comparative analysis of numismatic materials and methods of comparing them with other historical sources.

Keywords: Kushan Empire, numismatics, Kujula Kadphises, Vima Taktu, Vima Kadphises, Kanishka, Rabatak Inscription, coinage, monetary circulation, Surkhandarya, Dalverzin Tepe, ancient history.

Kirish: Qadimgi davlatlar tarixini o‘rganishda moddiy manbalar muhim ahamiyatga ega. Arxeologik yodgorliklar, me’moriy inshootlar, sopol buyumlar, yozma bitiklar va tangalar o‘tmish jamiyatlarining siyosiy, iqtisodiy hamda madaniy hayoti haqida ma’lumot beradi. Ushbu manbalar orasida tangalar o‘zining axborotga boyligi,

muayyan tarixiy davrga mansubligi va hukmdorlar faoliyati bilan bog‘liqligi sababli alohida o‘rin tutadi.

Numizmatika tangalar, ularning zarb qilinishi, muomalada bo‘lishi va pul tizimlari tarixini o‘rganuvchi maxsus tarixiy fan sohasidir. Tangalardagi hukmdor nomlari, unvonlar, tasvirlar, yozuvlar, metall tarkibi va vazn ko‘rsatkichlari orqali siyosiy hokimiyat, iqtisodiy munosabatlar va madaniy aloqalarni tadqiq etish mumkin. Biroq tanganing tarixiy qiymati faqat undagi tasvir yoki yozuv bilan belgilanmaydi. Uning topilgan arxeologik qatlami, boshqa ashyolar bilan munosabati va tarqalish hududi ham ilmiy xulosa chiqarishda muhimdir [1; 2]. Markaziy Osiyoning qadimgi tarixida Kushon davlati alohida o‘rin egallaydi. Milodiy I–III asrlarda Kushon siyosiy birlashmasi Baqtriya, Afg‘oniston va Shimoliy Hindistonni bog‘lagan keng tarixiy-iqtisodiy makonning shakllanishida muhim rol o‘ynagan. Kushonlar tarixini o‘rganishda Xitoy yilnomalari, baqtriya tilidagi yozuvlar, arxeologik materiallar va numizmatik manbalar bir-birini to‘ldiradi [3; 4].

Kushon tangalari davlatning shakllanish jarayoni, hukmdorlar ketma-ketligi va pul muomalasining rivojlanishini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Ilk tangalarda Yunon-Baqtriya, hind-yunon va hind-parfiya pul an’analarining ta’siri kuzatilsa, keyingi davrda hukmdor tasvirlari, unvonlar va diniy ramzlar Kushon tanga zarbining o‘ziga xos xususiyatlarini shakllantirgan [1; 2].

Maqolaning maqsadi Kushon davlatining numizmatika tarixidagi o‘rnini ochib berish, hukmdorlar tangalarining asosiy xususiyatlarini tahlil qilish va ularning O‘zbekiston qadimgi tarixini o‘rganishdagi ilmiy ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari Kushon davlatining shakllanishida tangalarning o‘rnini aniqlash, asosiy hukmdorlar davridagi tanga zarbi xususiyatlarini qiyosiy o‘rganish, pul tizimi va savdo aloqalarini tahlil qilish hamda Surxondaryo vohasidagi arxeologik materiallarning ilmiy qiymatini baholashdan iborat.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Tadqiqot metodologiyasi va manbalar: Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, tipologik va manbaviy tahlil usullaridan foydalanildi. Kushon tangalaridagi hukmdor nomlari, yozuvlar, tasvirlar, metall turlari va vazn ko‘rsatkichlari numizmatik adabiyotlardagi ma’lumotlar bilan taqqoslandi. Shuningdek, tanga ma’lumotlarini Rabatak bitigi kabi epigrafik manbalar va arxeologik tadqiqotlar natijalari bilan o‘zaro bog‘liq holda o‘rganishga e’tibor qaratildi [2; 4; 5].

Tadqiqotning asosiy manbalarini Kushon tangalariga bag‘ishlangan ilmiy kataloglar, numizmatik maqolalar, Kushon sulolasi tarixi va yozuvlariga oid tadqiqotlar hamda Dalvarzintepa arxeologiyasiga bag‘ishlangan ishlar tashkil etadi. Manbalarni baholashda ularning mazmuni, xronologik imkoniyatlari va muayyan tarixiy xulosani tasdiqlash darajasi hisobga olindi.

1. Kushon davlatining shakllanishi va dastlabki tanga zarbi: Kushon davlatining shakllanishi Markaziy Osiyoda miloddan avvalgi II asr oxiri va milodiy I asr davomida yuz bergan siyosiy jarayonlar bilan bog‘liq. Xitoy manbalarida yuechji nomi bilan qayd etilgan qabilaviy-siyosiy birlashmaning Baqtriyaga kelib joylashishi va keyinchalik Kushon siyosiy tuzilmasining shakllanishi ushbu tarixning muhim bosqichlaridan hisoblanadi. Mazkur jarayonlarni tiklashda yozma manbalarni tangalar va epigrafik dalillar bilan qiyoslash muhim ahamiyat kasb etadi [3; 4].

Kushon sulolasining ilk yirik hukmdori Kujula Kadfiz hisoblanadi. Uning nomi Xitoy yilnomalaridagi Syutszyutsyu hukmdori bilan bog‘lanadi. Tarixshunoslikda bu identifikatsiya keng qabul qilingan bo‘lsa-da, hukmdorning aniq hukmronlik sanalarini belgilashda turli manbalarni birgalikda o‘rganish talab etiladi. Numizmatik ma’lumotlar Kujula Kadfizning faoliyatini asosan milodiy I asrning o‘rtalari va ikkinchi yarmi bilan bog‘lash imkonini beradi [3].

Kujula Kadfiz tangalarining muhim xususiyati ularning yagona andoza asosida emas, balki turli mintaqalardagi avvalgi pul an’analariga muvofiq zarb qilinganidir. Baqtriya, Kobul vodiysi va boshqa hududlarda muomalada bolgan tanga turlari Kushon

hukmdori davrida ham muayyan o‘zgarishlar bilan davom etgan. Ayrim tangalarda yunon-baqtriya an’analariga xos tasvirlar saqlangan, boshqalarida esa hukmdor nomi va Kushon siyosiy birlashmasiga tegishlilikni bildiruvchi yozuvlar paydo bo‘lgan [1; 2].

Kujula Kadfiz tangalari orasida Germey nomi bilan bog‘liq namunalar alohida qiziqish uyg‘otadi. Ushbu tangalarning ayrimlari avvalgi hind-yunon pul an’analariga taqlid qilish yoki ularni qayta zarb etish bilan bog‘liq. Bunday holatni Kujula Kadfizning Germey siyosiy hokimiyatini tan olganligining bevosita isboti sifatida talqin qilish to‘g‘ri emas. Tangalarning tasvirlari, yozuvlari va qayta zarb belgilari ulardan foydalanishda avvalgi pul standartlari hamda mintaqaviy iqtisodiy an’analar muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi [3].

Kujula Kadfiz tangalarida yunon yozuvining saqlanishi ellinistik davrdan meros bo‘lib qolgan pul va tasvir an’analarining davomiyligini aks ettiradi. Keyingi tangalarda hukmdor nomi, unvonlar va Kushonlarga tegishlilikni bildiruvchi yozuvlarning paydo bo‘lishi esa siyosiy o‘zlikni ifodalash jarayoni bilan bog‘liq. Bu o‘zgarishlarni faqat yozuv almashinuvi sifatida emas, balki yangi siyosiy hokimiyatning mavjud iqtisodiy muhitga moslashishi va o‘z ramzlarini shakllantirishi nuqtai nazaridan ham baholash zarur [1; 2].

Kujula Kadfiz tangalari. Mis.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Shunday qilib, Kujula Kadfiz tangalari Kushon davlatining shakllanish bosqichlarini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Ular yangi sulolaning avvalgi siyosiy va iqtisodiy an’analardan foydalangan holda hokimiyatni mustahkamlash jarayonini tadqiq etish imkonini beradi.

2. Vima Takto va Vima Kadfiz davrida pul tizimining rivojlanishi: Kushon sulolasi tarixini o‘rganishda Vima Takto va Vima Kadfiz shaxslarini farqlash muhimdir. Ilk tadqiqotlarda ayrim tanga turlarini muayyan hukmdorga nisbat berish va sulolaviy ketma-ketlikni aniqlash borasida turli qarashlar mavjud bo‘lgan. Rabatak bitigi esa Kushon hukmdorlari o‘rtasidagi avlodiy bog‘liqlikni tiklashda muhim epigrafik manba hisoblanadi. Unda Kujula Kadfiz, Vima Takto, Vima Kadfiz va Kanishka o‘rtasidagi sulolaviy munosabatlar haqida ma’lumot berilgan [4].

Vima Takto nomi bilan bog‘liq «Soter Megas» turidagi tangalar Kushon numizmatikasining muhim guruhini tashkil etadi. Ularning tasvirlari, yozuvlari va vazn xususiyatlari davlatning turli hududlarida pul muomalasi qanday rivojlanganini o‘rganishda ahamiyatlidir. Mazkur tangalarning sulolaviy tarixdagi o‘rni Rabatak bitigidagi ma’lumotlar bilan qiyoslash orqali yanada aniqlashtirilgan [2; 4].

Vima Kadfiz hukmronligi Kushon pul tizimi rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Uning davrida oltin tangalar zarb qilinishi yo‘lga qo‘yilib, mis tangalar ham pul muomalasida muhim o‘rin tutgan. Vima Kadfiz tangalarida hukmdor tasviri, marosimiy belgilar, qurbonlik olovgohi va diniy obrazlar uchraydi. Bunday tasvirlar tanganing iqtisodiy vazifasi bilan bir qatorda siyosiy hokimiyatni ifodalovchi ramz sifatida ham qo‘llanganini ko‘rsatadi [5].

Oltin tangalarning zarb qilinishi Kushon davlatining iqtisodiy imkoniyatlari va pul tizimidagi o‘zgarishlar haqida ma’lumot beradi. Biroq oltin tangalarning mavjudligidan aholining barcha qatlamlari kundalik muomalada ulardan foydalangan degan xulosa chiqarib bo‘lmaydi. Tangalarning iqtisodiy vazifasini aniqlashda ularning

metall tarkibi, vazni, turi, topilgan muhiti va boshqa tangalar bilan munosabati hisobga olinishi kerak [2; 5].

Vima Kadfiz tangalaridagi diniy obrazlar ham alohida ilmiy ahamiyatga ega. Ayrim tangalarda uch tishli asbob bilan bog‘liq belgilar va ho‘kiz obrazi uchraydi. Bunday tasvirlarning diniy mazmunini aniqlashda ularni yozuvlar, boshqa tangalardagi ikonografik belgilar va davrning madaniy muhiti bilan qiyoslash lozim. Tasvirlarni yagona diniy an’ana bilan qat’iy bog‘lash uchun yetarli dalil bo‘lishi kerak [2; 5].

Vima Kadfiz tangasi. Mis. II asr.

Umuman, Vima Takto va Vima Kadfiz davri tangalari Kushon davlatining siyosiy integratsiyasi, pul standartlarining o‘zgarishi va hukmdorlik ramzlarining shakllanishini o‘rganish imkonini beradi. Ular davlatning iqtisodiy va ma’muriy taraqqiyotini tiklashda muhim numizmatik manbalardan hisoblanadi.

3. Kanishka davri tangalari va davlat mafkurasi: Kushon hukmdorlari orasida Kanishka davlatning siyosiy va madaniy taraqqiyotida muhim o‘rin egallaydi. Uning hukmronligi odatda milodiy II asr bilan bog‘lanadi. Kanishka davrining aniq xronologiyasi va uning nomi bilan bog‘liq yil hisobining boshlanishi haqida tarixshunoslikda turli qarashlar mavjud. Shu sababli bu masalada tangalar, yozma bitiklar va xronologik dalillarni o‘zaro qiyoslash talab etiladi [6].

Kanishka tangalarida hukmdor tasviri, podsholik unvonlari va turli ilohlarning obrazlari aks etgan. Diniy tasvirlarning xilma-xilligi Kushon davlatining turli madaniy va diniy an’analar o‘zaro ta’sir qilgan muhitda rivojlanganini ko‘rsatadi. Biroq tangalarda uchraydigan barcha ilohlarni bir xil diniy tizimga mansub deb qarash mumkin emas. Ularning mazmuni yozuvlar, tasviriy belgilar va tarixiy sharoit asosida alohida tahlil qilinishi lozim [2].

Kushon tangalarida yunon alifbosidan foydalanish davom etgan bo‘lsa-da, baqtriya tilidagi yozuvlar ham muhim o‘rin egallay boshlagan. Bu holat hukmdor nomlari va unvonlarini ifodalashda mahalliy til an’analarining ahamiyati ortib borganini ko‘rsatadi. Tangalardagi yozuvlar til tarixi, yozuv tizimlari va davlatning rasmiy ramzlarini o‘rganishda ham muhim manba hisoblanadi [2; 4].

Kanishka davri tangalarining keng hududlarda uchrashi Kushon davlatining iqtisodiy va madaniy aloqalarini tadqiq etishga yordam beradi. Markaziy Osiyo, Afg‘oniston va Shimoliy Hindistondan topilgan tangalar mintaqalararo muomala, savdo va siyosiy munosabatlar haqida ma’lumot beradi. Biroq muayyan hududdan Kushon tangasining topilishi mazkur hudud butun davr davomida Kushon ma’muriy nazoratida bo‘lganini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi. Tangalar savdo, sovg‘a, harbiy harakatlar yoki keyingi davrlardagi muomala orqali ham tarqalgan bo‘lishi mumkin [2; 10].

Kanishka tangalarida hukmdor va iloh obrazlarining birgalikda aks ettirilishi podsholik hokimiyatining rasmiy ramzlarini namoyish etish vositasi sifatida talqin

qilinishi mumkin. Bu tasvirlar hukmdorning siyosiy mavqei va qonuniyligini ifodalashga xizmat qilgan bo‘lishi ehtimol. Shu bilan birga, tangalardagi rasmiy diniy obrazlar butun jamiyatning diniy hayotini to‘liq aks ettirmaydi, balki davlat tanga zarbida tanlangan ramzlar tizimini ko‘rsatadi [2].

Kanishka tangalari. Mis.

4. Kushon tangalari-iqtisodiy va xalqaro aloqalar manbai: Kushon hududlarining Markaziy Osiyo, Afg‘oniston va Hindiston o‘rtasidagi aloqalar makonida joylashgani savdo va madaniy almashinuv jarayonlari uchun muhim sharoit yaratgan. Tangalarning turli hududlardan topilishi ushbu aloqalarni o‘rganishga yordam beradi. Biroq ularning muayyan savdo yo‘li orqali kelgani haqida xulosa chiqarish uchun topilmaning aniq joyi, arxeologik qatlami va hamroh ashyolari hisobga olinishi lozim [2; 10].

Tangalar iqtisodiy vosita bo‘lish bilan birga, siyosiy axborotni tarqatish vazifasini ham bajargan. Ulardagi hukmdor nomlari, unvonlar va rasmiy tasvirlar davlat hokimiyatining moddiy ifodasi sifatida namoyon bo‘lgan. Shu ma’noda tanga zarbi siyosiy ramzlarni tarqatish va hukmdorning mavqeini namoyish etish vositalaridan biri bo‘lgan [1; 2].

Kushon tangalarida avvalgi pul andozalarining saqlanishi yoki qayta zarb qilish holatlari ham muhim ahamiyatga ega. Bunday holatlar yangi siyosiy hokimiyatning

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

mavjud pul muomalasiga moslashgani, avvalgi andozalardan foydalangani yoki mahalliy iqtisodiy ehtiyojlarga javob berganini ko‘rsatishi mumkin. Biroq har bir tanga guruhi alohida o‘rganilishi, tasvirlar, yozuvlar, zarb belgilari va metall xususiyatlari o‘zaro taqqoslanishi kerak [2; 3].

Demak, Kushon numizmatikasi iqtisodiy tarixni tiklashda mustaqil ahamiyatga ega. U pul muomalasi, savdo munosabatlari va siyosiy hokimiyatning iqtisodiy ifodasi haqida ma’lumot beradi. Bu ma’lumotlarni yozma manbalar va arxeologik dalillar bilan qiyoslash ilmiy xulosalarning ishonchliligini oshiradi.

5. Surxondaryo vohasidagi Kushon davri yodgorliklari va numizmatik tadqiqotlar: O‘zbekiston hududida, ayniqsa, Surxondaryo vohasidagi arxeologik yodgorliklar Kushon davrining mintaqaviy tarixini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Dalvarzintepa, Eski Termiz, Ayritom, Zartepa va boshqa yodgorliklar qadimgi shaharsozlik, hunarmandchilik, diniy hayot hamda savdo aloqalarini tadqiq etish imkonini beradi. Ushbu yodgorliklardagi arxeologik materiallarni numizmatik dalillar bilan qiyoslash Kushon davridagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi [7; 8].

Dalvarzintepa Surxondaryo vohasining muhim qadimgi shahar yodgorliklaridan biri hisoblanadi. G. A. Pugachenkova tadqiqotlarida mazkur yodgorlikning shaharsozlik xususiyatlari, moddiy madaniyati va tarixiy ahamiyati yoritilgan. Dalvarzintepadan topilgan ashyolarni o‘rganish shaharning rivojlanish bosqichlari va mintaqaviy aloqalarini aniqlashda muhimdir. Tangalarni ushbu yodgorlikning arxeologik qatlamlari bilan bog‘liq holda tahlil qilish ularning xronologik va iqtisodiy ahamiyatini belgilash imkonini beradi [7; 8].

Eski Termiz ham qadimgi Baqtriyaning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotini o‘rganishda muhim o‘rin tutadi. Amudaryo bo‘yidagi geografik joylashuvi shaharning mintaqalararo aloqalarda ishtirok etishi uchun qulay sharoit yaratgan. Fayoztepa va Qoratepa kabi buddaviylik yodgorliklari esa hududdagi diniy va madaniy jarayonlarni

o‘rganish uchun muhim manbalar hisoblanadi. Biroq muayyan tanga yoki arxeologik ashyoni aynan Kushon davriga mansub deb belgilashda uning topilma sharoiti va xronologik dalillarini tekshirish zarur.

Ayritom yodgorligi Baqtriyaning badiiy va diniy tarixini o‘rganishda ahamiyatlidir. Uning haykallari, me’moriy bezaklari va boshqa moddiy ashyolari qadimgi hududdagi badiiy an’analarni o‘rganish imkonini beradi. Tangalar bilan bog‘liq ma’lumotlar ushbu madaniy jarayonlarning xronologiyasini aniqlashga yordam berishi mumkin. Bunday tahlilning ishonchliligi tangalarning aniq topilma joyi va arxeologik qatlami qayd etilganiga bog‘liq.

Surxondaryo vohasidagi tangalarning ilmiy ahamiyati ularning qadimiyligi bilangina belgilanmaydi. Topilmaning joyi, arxeologik qatlami, metall tarkibi, vazni, diametri, tasvirlari va yozuvlari qayd etilishi lozim. Muzey fondlarida saqlanayotgan tangalar uchun inventar raqami, kelib tushish tarixi, saqlanish holati va ilmiy pasport ma’lumotlari ham muhim hisoblanadi.

6. Kushon davlatining zaiflashuvi va tanga zarbining tarixiy ahamiyati: Kushon davlatining keyingi taraqqiyotida siyosiy hokimiyatning o‘zgarishi va ayrim hududlarda yangi siyosiy kuchlarning paydo bo‘lishi muhim o‘rin tutgan. Milodiy III asrda Kushonlar hukmronligi ostida bo‘lgan ayrim hududlarda Sosoniylar ta’siri kuchaygan. Biroq bu jarayon barcha mintaqalarda bir vaqtda va bir xil tarzda kechmagan. Siyosiy o‘zgarishlarni o‘rganishda tangalardagi hukmdor nomlari, unvonlar, tasvirlar va zarb xususiyatlarini boshqa tarixiy dalillar bilan qiyoslash zarur [9; 10].

Kushon-Sosoniy tangalari ushbu davrdagi siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlarni o‘rganishda alohida ahamiyatga ega. Ularda Sosoniy sulolasiga xos nomlar va tasviriy an’analar bilan birga, Kushon siyosiy makoniga tegishli unvonlar ham uchraydi. Bu holat yangi hokimiyat tuzilmalarining shakllanishi va avvalgi mintaqaviy an’analarning davomiyligini tadqiq etish imkonini beradi. Shu bilan birga, tanga zarbidagi har bir

o‘zgarishni muayyan siyosiy voqea bilan bog‘lash uchun qo‘shimcha xronologik va arxeologik dalillar talab etiladi [9; 10].

Tanganing zarb qilingan sanasi bilan uning muomalada bo‘lgan yoki yerga ko‘milgan sanasi bir xil bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli tangalar asosida xronologik xulosa chiqarishda eng so‘nggi tanga, arxeologik qatlam, hamroh topilmalar va tanga turlarining o‘zaro munosabati hisobga olinishi lozim. Bunday yondashuv numizmatik ma’lumotlarni tarixiy jarayonlarning aniq sanalarini belgilashda ehtiyotkorlik bilan qo‘llash imkonini beradi [2; 9].

Kushon tanga zarbi tarixini o‘rganish davlatning shakllanishi, yuksalishi va keyingi siyosiy o‘zgarishlarni iqtisodiy hamda mafkuraviy nuqtai nazardan tushunishga yordam beradi. Tangalar hukmdor nomlari va tasvirlarini saqlagan moddiy ashyolar bo‘lish bilan birga, davlat institutlari, pul muomalasi va madaniy aloqalarning muhim tarixiy dalillaridir.

Xulosa: Qadimgi Kushon davlatining numizmatik merosini o‘rganish Markaziy Osiyo tarixini ilmiy asosda tiklashda muhim ahamiyatga ega. Kushon tangalari siyosiy hokimiyat, iqtisodiy munosabatlar, diniy ramzlar va madaniy aloqalar haqida bir-birini to‘ldiruvchi ma’lumotlar beradi. Ularning ilmiy qiymati tasvir va yozuvlar bilan bir qatorda metall tarkibi, vazn, zarb usuli, tarqalish hududi va arxeologik topilma sharoiti orqali belgilanadi.

Birinchidan: Kujula Kadfiz tangalari Kushon siyosiy birlashmasining shakllanish jarayonini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Ularda avvalgi Yunon-Baqtriya va boshqa mintaqaviy pul an’analarining ta’siri saqlangani yangi siyosiy hokimiyatning mavjud iqtisodiy muhit bilan munosabatini ko‘rsatadi. Germey nomi bilan bog‘liq tangalar esa siyosiy meros va pul muomalasi an’analarini qiyosiy o‘rganish zarurligini namoyon etadi.

Ikkinchidan: Vima Takto va Vima Kadfizga nisbat berilgan tangalar Kushon sulolasining taraqqiyot bosqichlarini aniqlashda muhimdir. Rabatak bitigi kabi

epigrafik manbalar tangalardan olinadigan ma’lumotlarni to‘ldirib, hukmdorlar o‘rtasidagi sulolaviy bog‘liqlikni aniqlashga yordam beradi. Bu holat Kushon tarixini faqat bitta manba asosida emas, balki numizmatik, epigrafik va arxeologik dalillarni birgalikda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Uchinchidan: Vima Kadfiz davrida oltin tangalarning zarb qilinishi Kushon pul tizimi taraqqiyotida muhim bosqich bo‘lgan. Oltin va mis tangalarning mavjudligi pul muomalasining turli ehtiyojlarga moslashganini ko‘rsatadi. Biroq tangalarning aniq iqtisodiy vazifasini belgilashda ularning vazni, metall tarkibi, turi va topilma konteksti hisobga olinishi zarur.

To‘rtinchidan: Kanishka davri tangalari hukmdorlik ramzlari, rasmiy unvonlar va diniy tasvirlarni o‘rganishda alohida ahamiyatga ega. Tangalarda yunon yozuvi va baqtriya tilidagi yozuvlarning qo‘llanilishi Kushon davlatining ko‘p tilli madaniy muhitini tadqiq etish imkonini beradi.

Beshinchidan: Kushon tangalarining tarqalish geografiyasi davlatning mintaqalararo aloqalarini o‘rganishga xizmat qiladi. Biroq muayyan tanganing ma’lum hududdan topilishi o‘sha hududning butun davr davomida Kushon ma’muriy nazoratida bo‘lganini avtomatik ravishda isbotlamaydi. Shu sababli tanga topilmalari boshqa tarixiy va arxeologik dalillar bilan qiyoslanishi lozim.

Oltinchidan: Surxondaryo vohasidagi Dalvarzintepa, Eski Termiz, Ayritom va boshqa yodgorliklar Kushon davrining mintaqaviy tarixini o‘rganishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu yodgorliklardagi tangalarni arxeologik qatlamlar va boshqa moddiy ashyolar bilan birgalikda o‘rganish qadimgi shaharlarning iqtisodiy hayoti hamda madaniy aloqalarini aniqlashga yordam beradi.

Yettinchidan: Kushon davlatining zaiflashuvi va Kushon-Sosoniy siyosiy makonining shakllanishini o‘rganishda tanga zarbidagi o‘zgarishlar muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Hukmdor nomlari, unvonlar va tasvirlarni qiyosiy tahlil qilish

siyosiy hokimiyat almashinuvi hamda iqtisodiy an’analarning davomiyligini aniqlashga yordam beradi.

Umuman olganda, Kushon numizmatikasi O‘zbekistonning qadimgi tarixini o‘rganishda muhim ilmiy yo‘nalish hisoblanadi. Tangalarni zamonaviy numizmatik tahlil, epigrafik tadqiqotlar va arxeologik ma’lumotlar bilan birgalikda o‘rganish Kushon davlatining siyosiy tarixi, iqtisodiy munosabatlari va madaniy aloqalarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rosenfield J. M. The Dynastic Arts of the Kushans. — Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967.

2. Bracey R. Kushan Dynasty. IV. Coinage of the Kushans // Encyclopaedia Iranica. — Elektron manba: https://www.iranicaonline.org/articles/kushan-dynasty-04/ (murojaat sanasi: 21.10.2026). Encyclopaedia Iranica

3. Bopearachchi O. Kadphises, Kujula // Encyclopaedia Iranica. — 2009. — Vol. XV, Fasc. 3.-P. 331–332.-Elektron manba: https://www.iranicaonline.org/articles/kadphises-kujula-the-first-kusan-king/ murojaat sanasi: 21.10.2026). Encyclopaedia Iranica

4. Sims-Williams N., Cribb J. A New Bactrian Inscription of Kanishka the Great // Silk Road Art and Archaeology. — 1996. — Vol. 4. — P. 75–142.

5. Bracey R. The Coinage of Wima Kadphises // Gandharan Studies. — 2009. — Vol. 3. — P. 25–74.

6. Cribb J. The Date of Kanishka since 1960 // Indian Historical Review. — 2017. — Vol. 44, No. 1. — P. 21–61.

7. Pugachenkova G. A. “Дальверзинтепа — кушанский город на юге Узбекистана”. — Tashkent: Fan, 1978.

8. Pugachenkova G. A. Dal’verzin Tepe // Encyclopaedia Iranica. — 1993. — Elektron manba: https://www.iranicaonline.org/articles/dalverzin-tepe/ (murojaat sanasi: 21.10.2026).

9. Cribb J. Numismatic Evidence for Kushano-Sasanian Chronology // Studia Iranica. — 1990. — Vol. 19, No. 2. — P. 151–193. — DOI: https://doi.org/10.2143/SI.19.2.2014452 . poj.peeters-leuven.be

10. Jongeward D., Cribb J., Donovan P. Kushan, Kushano-Sasanian, and Kidarite Coins: A Catalogue of Coins from the American Numismatic Society. — New York: American Numismatic Society, 2015.